
MISIR DEVRİMİ'NDE SOSYAL MEDYANIN ROLÜ

Role of Social Media in the Egyptian Revolution

Azime TELLİ*

Öz:

Sosyal medya, toplumsal örgütlenme modellerinde son dönemde önemi giderek artan bir rol üstlenmiştir. Sosyal medyanın uzun yıllar otoriter rejimler altında yaşayan insanların demokrasi ve sosyal adalet taleplerinin ateşlenmesinde nasıl bir işlevi olduğu farklı disiplinler için inceleme konusu olmuştur. 2011 yılının ilk yarısında Orta Doğu, pek çok isyan ve ayaklanmaya sahne oldu. Bu isyanlar çoğu zaman “Facebook Devrimi” ya da “Twitter Devrimi” olarak adlandırılmıştır. Bu çalışmada Mısır’da 2011’in ilk döneminde patlak veren isyanı hazırlayan koşulların neler olduğu ortaya konup sosyal medyanın süreci nasıl etkilediği sorularına cevap aranacaktır. Bu amaçla 25 Ocak 2011’de başlayan ve 11 Şubat’ta Mübarek’in istifa etmesine neden olan gösteriler ve bu gösterilerin örgütlenmesi sürecinde sosyal medyanın rolü ele alınacaktır.

***Anahtar Kelimeler:** Mısır, devrim, sosyal medya, 25 Ocak, Facebook, Twitter, YouTube, blog, sansür; demokratikleşme hareketleri.*

Abstract:

The importance of the new media is increasing day-by-day. Social media, which is one of the most common tools of the new media, has ignited the demands for democracy and justice from people who lived under the pressure of authoritarian regimes for many years. These functions of social media have become a prominent research subject for different disciplines. The Middle East has witnessed many uprisings in 2011. These uprisings have often been anointed as “Facebook Revolution” or “Twitter Revolution.” In this study, the circumstances that have caused the rebellion that cropped up in Egypt will be revealed and the question of how social media has affected this process will be answered. With these aims, the protests that began on January 25th 2011, eventually forcing Hosni Mubarak to resign on February 11th 2011, and the role of social media on the organizing process of these protests, is going to be discussed.

***Keywords:** Egypt, revolution, social media, January 25, Facebook, Twitter, YouTube, blog, sensorchip, democratization movements.*

* Öğretim Görevlisi, 19 Mayıs Üniversitesi, Teaching assistant at 19 Mayıs University

GİRİŞ

Bilgiye ulaşmayı kolaylaştıran, iletişimi gerçek zamanlı ve çift yönlü hale getiren yeni iletişim teknolojilerinin sunduğu imkânlardan geniş kitlelerin engelleme ile karşılaşmadan yararlanması iletişimin demokratikleşmesi sürecini hızlandırmıştır. Dijital ya da yeni medya olarak da adlandırılan yeni iletişim teknolojilerinin bu gücünün keşfedilmesi ile birlikte sosyal adalet ve daha fazla demokrasi iste-yen kitlelerin örgütlenme biçimlerinde değişiklikler meydana gelmiştir. Yeni medya bireylerin daha iyi yaşam koşulları için örgütlenmelerini sağlayarak dev-let karşısında güçlenmesini sağlamıştır.

Yeni medyanın etkisini güçlü şekilde hissettirdiği toplumsal olaylar arasında yer alan Arap Baharı ile beraber bu etkinin boyutu oldukça tartışılmıştır. Yeni medya Kuzey Afrika ve Orta Doğu'da hissedilen isyan dalgası öncesinde de baskıcı rejimlere başkaldırıyı tabana yaymak amacıyla kullanılmıştır. Yeni iletişim teknolojilerinin protesto hareketlerinin koordinasyonunda kullanılması e-mail listesinin kilit rol oynadığı 1990'ların sonunda Seattle'de başlayan küreselleşme karşıtı gösterilere kadar gitmektedir. Bu olaydan sonra yeni medya dünyanın değişik bölgelerindeki hareketlerde kullanılır olmuştur. Filipinler'de Başkan Joseph Estrada'nın sonunu getiren 2001'deki protesto, İran'da 2009 başkanlık seçimi sonrasında gerçekleşen gösteriler ve "Twitter Devrimi" olarak adlandırılan Moldova'da 2009 yılında yaşananlar yeni medyanın sosyal hareketlerde kullanımının en önemli örnekleri arasındadır. 2011 yılına gelindiğinde ise Arap Baharı ve "Wall Street'i İşgal Et" hareketi gibi pek çok sosyal hareket için yeni medya, özellikle de sosyal medya, referans noktası haline gelmiştir.¹ Bu nedenle Arap Baharı, bazı kesimler tarafından "İnternet Devrimleri"² olarak adlandırılmıştır.

Arap Baharı olarak adlandırılan 5. demokratikleşme dalgasında bölgedeki konumu nedeniyle Mısır ön plana çıkan ülke olmuştur.³ Yüzyıllarca farklı uluslar tarafından yönetilen Mısır, yabancı güçlerin hâkimiyetinden 1952 yılında Britanya Krallığı tarafından desteklenen monarşi rejimini yıkarak kurtulmuştur. Bu tarihten itibaren cumhuriyet olarak yönetilen ülkede kralların yerini otoriter diktatörler almıştır. İstikrarın demokrasiye tercih edildiği Mısır'da otoriter rejim 2011'de patlak veren halk ayaklanması ile yıkılmıştır.

¹ Alek Tarkowski, Basem Fathy and Dzianis Melyantsou, "From the network to the streets: Online tools and democratization in Egypt and Belarus", *Policy Association for an Open Society*, Policy Brief 5 (2011): 1-2.

² Eski Doğu Bloku ülkelerinde 1990'ların başında başlayan ve pek çok ülkede rejim değişikliği yaşanmasına neden olan demokratikleşme dalgası "Renkli Devrimler" ya da "Turuncu Devrimler" olarak adlandırılmıştır. 2000'li yıllarda Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da başlayan, örgütlenme ve fikir paylaşımı için internette destek alan demokratikleşme dalgası da "İnternet Devrimleri" olarak nitelendirilmiştir. Bununla birlikte yaygın olarak kullanılan iletişim teknolojilerine göre bu devrimler, "Twitter Devrimi", "Facebook Devrimi" gibi isimler de almıştır.

³ Yüksek işsizlik ve artan yoksulluğa karşı 1848'de Avrupa'da gerçekleşen devrimlerden esinlenerek Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da diktatör rejimlere karşı başlatılan halk hareketlerine "Arap Baharı" adı verilmiştir. Samuel Huntington'un "3. Dalga" teorisinden yola çıkılarak "Renkli Devrimler", "4. Demokratlaşma Dalgası" olarak kabul edilirken, "Arap Baharı" kapsamındaki halk ayaklanmaları da "5. Demokratlaşma Dalgası" olarak nitelendirilmektedir. USAK, "Tarih Makas Değiştirirken Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da Değişim Arzusu", Rapor No: 11-02 (Nisan 2011): 5.

Mısır'ın son diktatörü Hüsnü Mübarek'in istifa etmesine yol açan protestolarda yeni medya başat bir rol üstlenmiştir. Nüfusun yüzde 20'sinin yoksulluk sınırının altında yaşadığı ülkede internet kullanıcısı sayısı 20 milyonun (nüfusun %25'inin) üstündedir. İnternet kullanımı açısından dünyada 21. sırada yer alan Mısır'da internetin isyanın önemli bir parçası olması bu veriler ışığında değerlendirildiğinde hiç de şaşırtıcı olmayacaktır.⁴ Mısır'da kontrolün geleneksel medyaya oranla zayıf olduğu sosyal medya teknolojisini kullanan aktivistler, otoriter rejimi yıkma umutlarını sadece Mısırlılar ile değil dünya genelinde aynı sorunları yaşayan halklar ile de paylaşmışlardır. Sosyal medyanın Mısırlı protestoculara sunduğu seslerini tüm dünyaya gerçek zamanlı olarak duyurma imkânı olmaksızın rejimin protestoları boğma olasılığının daha yüksek olduğu aşikar olmakla birlikte sosyal medyanın bu süreçteki rolüne temkinli yaklaşılması gerekmektedir.⁵

1. BİR DEVRİM OLARAK SOSYAL MEDYA

Tek yönlü iletişime dayanan web 1.0 teknolojisinin yerini alan web 2.0 teknolojisi ile birlikte, tek yönlü bilgi paylaşımından, çift taraflı ve eş zamanlı bilgi paylaşımına geçilmiştir. Web 2.0 teknolojisinin en dikkat çeken uygulaması ise sosyal medya ağları olmuştur. Andreas Kaplan ve Michael Haenlein'in 2010'daki tespitine göre sosyal medya; "Web 2.0 üzerinde ideolojik ve teknolojik içeriklerin, yapılanmaların kullanıcı merkezli bir şekilde üretilmesine ve geliştirilmesine izin veren internet tabanlı uygulamaların bütünüdür."⁶

İnteraktif ve gerçek zamanlı iletişim imkanı sağlayan Web 2.0 döneminde kullanıcılar yoğun olarak sosyal medya ağlarında içerik oluşturup paylaşmaktadır.⁷ Sosyal medya uygulamaları; sınırsız bağlantı, paylaşım ve keşfetme imkanı sunan bir platform yaratmıştır. Sosyal medya bireylere oluşturdukları içerikleri seçilmiş bir grup ya da herkesle paylaşma imkanı sunmaktadır. Sosyal medya siteleri üzerinden bir ya da birden fazla kişi ile gerçek zamanlı iletişim kurmak mümkündür; böylelikle sosyal medya demokrasinin gelişmesi üzerinde de etkili olmaktadır.

Bireyler ya da küçük gruplar ile kamuoyu arasında iki yönlü iletişim kanalları açan sosyal medya siteleri örgütlenmeyi hızlı, kolay ve ucuz hale getirmiştir. Bu durum, "iletişimi demokratikleştiren internetin doğası gereği bir demokratikleşme aracı olup olmadığı" sorusunu da beraberinde getirmiştir. Bu soruya cevap verirken internetin demokrasiyi güçlendirmek amacıyla olduğu kadar statükoyu korumak amacıyla da kullanılabileceği unutulmamalıdır. Toplumsal örgütlenmenin yapısını değiştiren internet otoriter rejimlerin elinde baskı unsuru haline gelmektedir. Bu durumdan yola çıkan Evgeny Morozov, internetin başlı başına bir demokratikleşme aracı olmadığına işaret ederek "internet yanılmasına" dikkat çekmiştir.⁸ Bununla birlikte, dünyanın farklı bölgelerinde meydana gelen değişim

⁴ Serajul I. Bhuiyan, "Social Media and Its Effectiveness in the Political Reform Movement in Egypt", *Middle East Media Educator* 1 (2011): 14.

⁵ Bhuiyan, "Social Media", 15.

⁶ "Sosyal medya", *Vikipedi*, erişim tarihi 01.02.2012, http://tr.wikipedia.org/wiki/Sosyal_medya.

⁷ Murat Hazar, "Sosyal Medya Bağımlılığı- Bir Alan Çalışması", *İletişim* 32 (Bahar 2011): 153.

⁸ Evgeny Morozov, *The Net Delusion The Dark Side of Internet Freedom*, (United States: Public Affairs, 2011), xiv-xv.

yanlısı halk hareketlerinde sosyal medyanın üstlendiği rol, internetin otoriter rejimler ve karşıtları arasında dengeleri değiştirebileceğini de göstermiştir.

1.1. Popüler Sosyal Medya Ağları

Sosyal medya uygulamalarının sayısı her geçen gün artmaktadır. Ancak çalışma kapsamında sosyal olayları yönlendiren uygulamalardan Mısır'da ağırlıklı olarak kullanılan ağlara değinilecektir. Mısırlı bir protestocu, sosyal medyanın isyan sürecindeki etkisi konusunda şöyle demiştir: “Gösteri takvimi için Facebook, organize olmak için Twitter ve sesimizi dünyaya duyurmak için YouTube kullanıyoruz.”⁹ Bu cümle Mısırlı protestocuların sosyal medya tercihlerini de gözler önüne sermiştir.

1.1.1. Facebook

Dünyada en fazla ziyaret edilen siteler listesinde 2010 yılı itibariyle ikinci sırada yer alan Facebook, 2004 yılında Harvard Üniversitesi öğrencisi Marc Zuckenberg tarafından kurulmuştur. Kullanıcıların arkadaşlarıyla iletişim kurmasını ve bilgi alış-verişi yapmasını amaçlayan bir sosyal paylaşım web sitesidir.¹⁰

Facebook üye sayısı bakımından Mısır, Arap dünyasında birinci sırada yer alırken; Mısır'da en çok ziyaret edilen üçüncü site Facebook'tur. Facebook üyesi Mısırlıların sayısının 3,4 milyon olduğu, büyük çoğunluğunun da 20 yaş altında olduğu tahmin edilmektedir.¹¹

1.1.2. Twitter

Twitter, bir sosyal ağ ve mikroblog sitesidir. Kullanıcılarına “tweet” adı verilen 140 karakterlik metinler yazma imkanı veren Twitter, çeşitli araçlarla daha etkin kullanılabilen bir yeni nesil iletişim aracıdır. Kullanıcılar tarafından atılan tweetler herkes tarafından görülebilir.¹² Saniyede 11 kişinin üye olduğu Twitter'ın üye sayısı Şubat 2012'de 500 milyona ulaşmıştır.¹³

Twitter kullanıcı sayısının Facebook'a oranla görece az olduğu Mısır'da 25 Ocak'ta başlayan halk isyanını bastıramayan Mübarek yönetimi çareyi 27 Ocak'ta internet bağlantısını kesmekte bulmuştur. İnternet bağlantısının kesilmesi isyan ateşinin hararetini düşürmek yerine iyice kızıştırırken, bağlantı yasağı çeşitli yollarla aşılmıştır. Bu yollar arasında dünyada ilk kez 01 Şubat 2011'de uygulamaya giren “sesli tweet” teknolojisi oldukça etkili olmuştur. İnternet bağlantısına gerek olmadan, sadece bir uluslararası telefon numarası tuşlayarak ve sesli mesaj bırakarak tweet paylaşımını sağlayan sistem Google ve Twitter iş birliği ile devreye girmiştir.¹⁴

⁹ Philip N. Howard, “The Cascading Effects of the Arab Spring”, 23.02.2011, erişim tarihi 12.12.2011, www.miller-mccune.com/politics/the-cascading-effects-of-the-arab-spring-28575/.

¹⁰ “Facebook nedir?”, *Vikipedi*, erişim tarihi 01.02.2012, <http://tr.wikipedia.org/wiki/Facebook>.

¹¹ Echo Keif, “We Are All Khaled Said: Revolution and the Role of Social Media”, erişim tarihi 12.12.2011, www.pubchoicesoc.org/papers_2012/Keif.pdf, 16.

¹² “Twitter nedir?”, *Vikipedi*, erişim tarihi 01.02.2012, <http://tr.wikipedia.org/wiki/Twitter>.

¹³ “Twitter kullanıcı sayısı 500 milyona ulaştı”, erişim tarihi 01.02.2012, www.sosyalmedyahaber.com/twitter-kullanici-sayisi-500-milyona-ulasti/.

¹⁴ “Mısır devrimi”, *Vikipedi*, erişim tarihi 03.02.2012, http://tr.wikipedia.org/wiki/2011_M%C4%B1s%C4%B1r_Devrimi.

Mısır'da, Ocak-Mart 2011 tarihleri arasında ortalama Twitter kullanıcısı sayısı 1 milyon 131 bin 204 olarak tespit edilmiştir. 2011 yılının ilk çeyreğinde Arap çoğ-rafyasında Twitter üzerinde en popüler etiket (konu başlığı) sıralamasında Mısır'da yaşananlarla ilgili paylaşımları gösteren *#egypt* etiketi birinci olurken ikinci sırada Mısır'da isyanın başlangıç günü olan 25 Ocak'ı sembolize eden *#jan25* etiketi yer almıştır.¹⁵

1.1.3. YouTube

YouTube, bir video barındırma web sitesidir. 15 Şubat 2005'te 3 eski PayPal çalışanı tarafından kurulmuş ve Ekim 2006'da Google tarafından satın alınmıştır.¹⁶ YouTube ile birlikte video görüntülerinin aynı anda çok sayıda kişiye ulaştırılması ciddi oranda kolaylaşmıştır. YouTube'da video izlemek için üyelik şartı aranmamaktadır.

Mısır'da kalabalıkların sokağa inmesiyle birlikte yaşanan gelişmeler cep telefonlarıyla kayıt edilerek YouTube aracılığı ile tüm dünyaya servis edilmiştir. Mübarek rejiminin tüm engelleme girişimlerine rağmen YouTube üzerinden paylaşılan videolar dünya kamuoyunun Mısır'daki isyanla daha yakından ilgilenmesini sağlamıştır.¹⁷

2. SOSYAL MEDYANIN GÜCÜ: 3 ÖRNEK OLAY

Sosyal medyanın iletişim teknikleri üzerindeki etkisini gösteren pek çok olay mevcut olmakla birlikte bu çalışmada etkisi uluslararası kamuoyunda ciddi oranda hissedilen üç örnek olay seçilmiştir: 2008 Bombay saldırısı, 2009 İran devrimi ve 2010 Haiti Depremi.

2.1. Bombay Saldırısı

Hindistan'ın başkenti Bombay'da 26 Kasım 2008'de meydana gelen saldırılar büyük tepki çekmiştir. Amerika ve İngiltere vatandaşlarını hedef alan Pakistanlı silahlı soyguncuların Bombay'nın finans merkezi olan turistik bölgesinde gerçekleştirdiği saldırılarda en az 101 kişi hayatını kaybederken 200 kişi de yaralanmıştır.¹⁸

Saldırıların hemen ardından gelişmeler ilk elden sosyal medya siteleri aracılığıyla yayılmıştır. Saldırının gerçekleştiği bölge civarında olanlar yakınlarını durumları hakkında bilgilendirmenin yanı sıra polis ve teröristler arasındaki çatışmaları, kan arıyor anonslarını da sosyal medya sitelerinde paylaşmışlardır.¹⁹

Bombay saldırılarında sosyal medyanın yoğun olarak kullanımı "yurttaş gazetecilerin" uymaları gereken etik kurallarını tartışmaya açmıştır. Sosyal medyada içerik

¹⁵ Tariq Seksek, "Twitter Usage in the MENA Region", 08.06.2011, erişim tarihi 25.01.2012, <http://interactivemedia.com/index.php/2011/06/twitter-usage-in-the-mena-middle-east/>.

¹⁶ "YouTube nedir?", *Wikipedi*, erişim tarihi 01.02.2012, <http://tr.wikipedia.org/wiki/YouTube>.

¹⁷ Robert Mackey, "YouTube Video of Protest in Egypt", *New York Times*, 25.01.2011, erişim tarihi 03.02.2012, <http://thelede.blogs.nytimes.com/2011/01/25/video-of-protests-in-egypt-on-youtube/>.

¹⁸ M. Magnier & S. Sharma, "India Terrorist Attack- Terror attacks ravage Mumbai", 27.02.2011, erişim tarihi 06.02.2012, <http://articles.latimes.com/2008/nov/27/world/fg-mumbai27>.

¹⁹ Jennifer Leggio, "Mumbai attack coverage demonstrates (good and bad) maturation point of social media", *ZDNet*, 27.02.2011, erişim tarihi 06.02.2012, www.zdnet.com/blog/feeds/mumbai-attack-coverage-demonstrates-good-and-bad-maturation-point-of-social-media/339.

oluşturan ve paylaşımların geleneksel gazeteciler gibi kuralları olmadığı için Bombay saldırılarıyla ilgili paylaşımlar ayrı bir sorun haline gelmiştir. Hindistan devletinin teröristlerin bu bilgilerden faydalanması olasılığına karşı sosyal medya kullanıcılarından güvenlik güçlerinin yerlerini ve hareketlerini paylaşmaması istediği söylentisi dolaşmaya başlamıştır.²⁰ Buna ek olarak, yurttaş gazeteciler tarafından doğrulanmadan telaşa oluşturulan ve yüzlerce kişi tarafından kendi ağlarında tekrar tekrar paylaşılan bilgilerin kargaşaya yol açabileceği uyarısında bulunulmuştur.²¹

Bombay saldırıları, sosyal medyanın kriz durumlarında; kriz hakkında en kısa sürede bilgi edinmek isteyenlere katkı sunarken bir yandan da söylenti ve dezenformasyonun hızla yayılması tehlikesini de beraberinde getirdiğini göstermiştir.

2.2. 2009 İran Olayları

“Yeşil Devrim” olarak adlandırılan 2009 yılı İran başkanlık seçimlerine yönelik protesto gösterileri 13 Haziran 2009’da başlamıştır. Protestolar, devlet başkanı Mahmud Ahmedinejad’ın tartışmalı seçim zaferinin arkasında hile olduğunun ileri sürülmesi ile başlamıştır. Protestocuları kontrol altına almak isteyen İran rejimi gazeteleri sansüre tabii tutmuş, internet ve uydu yayınlarına erişimi engellemiştir. Rejimin protestocuları susturmak için gösterdiği çabaya rağmen protestocular birbirlerini tehlikelere karşı uyarmak ve temel bilgileri aktarmak amacıyla yoğun olarak sosyal medya sitelerini kullanmışlardır. Protestocuların iletişim kurmak için sosyal medyaya güvenmeleri nedeniyle gösteriler kısa sürede “Twitter Devrimi” olarak nitelendirilmiştir.²²

İran’da yaşanan çalkantılı dönem sırasında yurttaş gazeteciliği ile dünyanın gelişmeleri yakından takip etmesi sağlanmıştır. Ahmedinejad’a karşı aday olan Musavi’nin seçimi kaybettiğinin ilan edilmesiyle birlikte Musavi yandaşları sokaklara dökülmüş, birçok kişinin yaşamını kaybettiği kitlesel gösteriler gerçekleştirilmiştir. Bu gelişmeler yaşanırken İran devleti CNN ve BBC gibi medya kuruluşlarını sınır dışı etmiş ve basına katı bir sansür uygulamıştır. Dünya olayları sadece İran devlet televizyonunun verdiği yanlı yayınlardan izlerken hesapta olmayan bir gelişme meydana gelmiştir. Protestocular, İran devletinin sansür ve filtre uygulamasını internet bağlantısı çıkışı ayarlarını değiştirerek aşmıştır.²³ İran’daki muhalif grupların, sosyal ağlar üzerinden yaydığı görüntü ve bilgiler dünya çapında birçok televizyon kanalı tarafından yayınlanmaya başlayınca gelişmeler bir anda dünya gündeminin zirvesine oturmuştur.²⁴

²⁰ Stephanie Busari, “Tweeting the terror: How social media reacted to Mumbai”, *CNN World*, 27.11.2008, erişim tarihi 02.03.2012, http://articles.cnn.com/2008-11-27/world/mumbai.twitter_1_twitter-tweet-terror-attacks?_s=PM:WORLD.

²¹ E. Bower, C. Amanpour, S. Desta & S. Bozorgmehr, “Ahmadinejad hails election as protests grow”, *CNN World*, 13.06.2009, erişim tarihi 05.02.2012, http://articles.cnn.com/2009-06-13/world/iran.election_1_street-protests-voter-irregularities-iranian-president-mahmoud-ahmadinejad?_s=PM:WORLD.

²² A. Vafa, “Gladwell’s (and My) Thoughts on Revolution”, *The Offence/ Balance*, 17.03.2011, erişim tarihi 06.02.2012, <http://azv321.wordpress.com/2010/09/27/gladwells-and-my-thoughts-on-revolution/>.

²³ Hiatwatha Bray, “Finding a way around Iranian censorship”, *The Boston Globe*, 19.06.2009, erişim tarihi 06.02.2012, www.boston.com/business/technology/articles/2009/06/19/activists_utilizing_twitter_web_proxies_to_sidestep_iranian_censorship/.

²⁴ Barış Engin, “Yeni Medya ve Sosyal Hareketler”, içinde *Cesur Yeni Medya Wikileaks ve 24rap*

Sosyal medyanın, baskıcı bir devletin tüm engellemelerini aştığı, hasıraltı edilen gerçekleri ortaya serdiği ve geleneksel medyaya meydan okuyup haber kaynağı olduğu İran olayları sırasında sosyal medyanın kullanımı, yeni medyanın fayda ve zararlarını belirgin hale getirmiştir. Sosyal medyanın, protestolara katılmak için sokaklara çıkanları bilgilendirmek amacıyla kullanılabilmesi gibi yanlış bilgi yaymak ya da protesto karşıtlarını bilgilendirmek için de kullanılabilmesi görülmüştür. Belki de en önemlisi sosyal medyanın bir sorun hakkında dünya çapında farkındalık oluşturabileceğinin anlaşılmasıdır.

2.3. 2010 Haiti Depremi

Dünyanın en yoksul ülkeleri arasında yer alan Haiti’de, 12 Ocak 2010’da meydana gelen 7,0 şiddetindeki depremden 3 milyon kişi etkilenmiştir.²⁵ Depremden etkilenenlere destek olmak için başlatılan yardım kampanyaları Facebook ve Twitter aracılığı ile hızla yayılmıştır. Haiti depreminin meydana gelmesinden saatlerce sonra ünlü isimlerin sözcülüğünü yaptığı, Kızılhaç adına internet üzerinden düzenlenen kampanyalar sayesinde sadece 48 saat içinde 3 milyon dolar bağış toplanmıştır. Kampanya kapsamında Facebook kullanıcıları durumlarını yaptıkları bağışları rakamsal olarak gösteren mesajlar girerek güncellemişlerdir.

Haiti depremi sırasında sosyal medyanın hızla bağış toplamak ve kayıp insanlara ulaşmak amacıyla kullanılabilmesi, ancak dolandırıcılık riskinin olduğu da ortaya çıkmıştır.²⁶ Haiti depremi, sosyal medyanın acil durumlarda nasıl işlev gösterebileceğinin anlaşılması açısından dönüm noktası olmuştur.

3. TOPLUMSAL DEĞİŞİM SÜRECİNDE SOSYAL MEDYANIN ROLÜ

Toplumsal değişimlerde sosyal medyanın nasıl etkili olduğunu anlayabilmek için çevrimiçi (online) iletişim mantığını anlamak gerekir. Çevrimiçi iletişim; televizyon, radyo ve gazetelerden oluşan geleneksel medyanın tek taraflı iletişim mantığından farklıdır ve yeni medya araçları kullanıcılarına sadece mesajı alma değil aynı zamanda gerçek zamanlı olarak yorum yapma ve paylaşımında bulunma imkanı sunmaktadır.

Çevrimiçi iletişim, sosyal değişimler açısından açık faydalar sunmaktadır. Çevrimiçi gruplar örgütlenme, harekete geçme ve sürdürülebilirlik konularında geleneksel metotlardan çok daha düşük maliyetlere sahiptir. Sosyal medya ağlarına üye olmak herkes için ücretsizdir. Sosyal medya sitelerinden ücretsiz olarak faydalanılması bilgi üzerindeki gücün otoriteden sıradan vatandaşlara geçmesini sağlamıştır. Sosyal medya sitelerinden yararlanmak için üyelik formu doldurmak dışında gelinin bulunmaması kendi içinde bir devrim olarak kabul edilirken bu özelliklerinden dolayı aktivistler tarafından yoğun biçimde

isyanları üzerine tartışmalar, der. Mutlu Binark, Işık Barış Fidaner, (Nisan 2011): 36-37, erişim tarihi 02.02.2012, <http://ekitap.alternatifbilisim.org/files/cesur-yeni-medya.pdf>.

²⁵ “Red Cross: 3M Haitians Affected by Ouake”, *cbsnews*, 13.01.2010, erişim tarihi 01.02.2012, www.cbsnews.com/stories/2010/01/13/world/main6090601.shtml.

²⁶ Karen Travers, “Haiti Relief: Text Messages Speed Donations”, *abcNEWS*, 14.06.2010, erişim tarihi 01.02.2012, <http://abcnews.go.com/Politics/HaitiEarthquake/haiti-earthquake-donations-haiti-relief-efforts-text-message/story?id=9551199#.Ty-6a8V67nE>.

kullanılmaktadır.²⁷ Ayrıca, sosyal medya sitelerinin gördüğü yoğun ilginin arkasında bulunan diğer nedenler arasında bu platformlarda iletişim kurmanın kolay olması, kullanıcı dostu tasarım ve arayüzlerin olması, bu platformlara cep telefonlarından ulaşılabilmesi ve çeşitli paylaşım seçenekleri olması da yer almaktadır.

Toplumsal dönüşümü sağlamak isteyen aktivistler sosyal medyayı taraftar kazanmak, taraftarlarını bilgilendirmek, gerçek ya da sanal toplantılar düzenlemek amacıyla kullanılmaktadır. Sosyal medya bir davaya destek olmak isteyenlerin öz yeterliliklerini güçlendirdiği gibi fiziki ya da düşünsel olarak farklı dünyalarda yaşayanları ortak paydada buluşturabilir. Ancak örgütlenme ve iletişimde kullanılan araçların etkinliği ne olursa olsun sosyal değişim hareketlerinin başarıya ulaşabilmesi için ciddi bir mücadele sergilenmesi gerekmektedir. Siber aktivizm²⁸ olarak adlandırılan hareketleri takip eden Arthur Kroker, bu akımın Arap Baharı'na yansımalarını şu şekilde tahlil etmektedir:

“2011'e girdiğimizde ise Arap Baharı, aniden üzerimize indi. Otokratik toplumların cesur vatandaşları –Tunus, Cezayir, Mısır, Yemen–, tiranlık siyasetine karşı etkin muhalefet yürütmek ve bütün siyasi rejimlerin en ele avuca gelmez hakkını, yani bireylerin karşılık görme korkusu olmadan toplanma, hapse atılma tehlikesi olmadan konuşma, şiddete maruz kalmaksızın muhalefet etme, geçmişten farklı bir gelecek için oy kullanma hakkını savunmak üzere sokaklara çıktı. Nasıl 1989 baharı Doğu ve Merkezi Avrupa'da Sovyet tahakkümünün sönüşüyle işaretlendiyse, 2011 baharı da yoksulluk, işsizlik, baskı ve eşitsizliğe dair zor bir geçmişin içinden yeni bir Arap siyasetinin başkaldırısıyla anılacak.”²⁹

3.1. Otoriter Rejimler ve Sosyal Medya

Siyasi arenada bilgi büyük öneme sahip olduğu için bilginin dolaşım hızı, bilginin kendisi ile aynı değere sahiptir. Bilgi ve iletişimin kontrolünün tarih boyunca büyük bir güç kaynağı olması da bu tespiti destekler niteliktedir. Bilginin tüm yurttaşlar tarafından paylaşılmasının uzun dönemde rejime zarar vereceği otoriter sistemler açısından kesinlikle doğrudur. Sosyal medya ağları bilginin paylaşılması açısından sundukları imkânlar ile muhalif kesimler açısından cazip hale gelmektedir. İlk olarak sosyal ağlar, “kitlelerden kitlelere” iletişimi kolaylaştırmakta ve bireylerin yeni bir tutuklanma haberi, gösteri tarih ve yeri, güvenlik güçlerinin konumu gibi bilgileri çok sayıda kişiyle paylaşmasına izin vermektedir. Bu tespit özellikle “mobil web” dönemi ile daha da geçerli hale gelmiştir. İkincisi sosyal medya ağları rejimin otoritesini tehdit eden haber ve olayların yayılmasını kontrol etmesini güçleştirmektedir. Üçüncüsü,

²⁷ Caroline McCarthy, “There's no such thing as 'social media revolution'”, *CNET*, 26 January 2011, erişim tarihi 11.01.2012, http://news.cnet.com/8301-13577_3-20029519-36.html.

²⁸ Geniş kitlelere hızlı bir şekilde bilgi aktarımında bulunmak için sosyal medya, e-mail, podcast gibi elektronik iletişim teknolojilerinin kullanılmasıdır. Bağış toplama, örgütlenme, lobi oluşturma ve farkındalık yaratmak için internet teknolojinin imkanlarından yararlanılarak yürütülen hareketlerdir.

²⁹ Arthur Kroker, “The Arab Spring: The Contradictions of Obama's Charismatic Liberalism”, 27.01.2011, erişim tarihi 02.02.2012, www.ctheory.net/articles.aspx?id=679#.

bilginin yayılması için gereken sürenin ciddi oranda azalmasını sağlamaktadır.³⁰

Önemli siber aktivizm hareketleri arasında savaş karşıtı, küreselleşme karşıtı ve küresel barış yanlısı eylemler dikkat çekmektedir. Irak'taki savaş karşıtı hareket internet üzerinden başlatılmış ve bu konuda birbirinden bağımsız kesimler arasında bir duyarlılık yaratılarak 15 Şubat 2003'te, yüzlerce farklı şehirde toplam 10 milyon kişinin sokaklara dökülerek gösteri yapması sağlanmıştır.³¹

Sosyal medya ağlarının etkisi, gelişmekte olan ülkelerde basın özgürlüğü ve baskıcı yönetimler arasındaki bağlantının daha anlaşılır olmasını sağlamaktadır.³² Otoriter devletlerin sosyal ağları tehdit olarak algılaması ve bu tehdide karşı önlem almaları muhtemeldir. Bununla birlikte özellikleri itibariyle sosyal ağlar otoriter rejimlerin çıkarlarına da hizmet edebilir. Sosyal medya ağları yıkılmaz değildir, ancak etkisini zayıflatmak isteyen herkes için benzer zorluklar vardır. Bu nedenle sosyal ağlarla ilgili olarak "onlara ulaşmak kolay, ancak onları yıkmak zordur" yorumu yapılmaktadır.³³

İşleyen bir parlamenter rejime, sözde basın özgürlüğüne, aktif siyaset yapan siyasi partilere, belli ölçüde rekabetçi seçim sistemine sahip otoriter rejimler, aşırı gerginlik ya da kriz anlarında bilgi iletişim teknolojileri tabanlı muhalif hareketler karşısında geleneksel muhalif örgütlenmelerden çok daha savunmasızdır. Bu sonuçlar "Renkli Devrimler"de yaşanan gelişmelerden çıkartılmıştır. Sırbistan, Lübnan, Gürcistan ve Ukrayna'da otoriter rejimler için dönüm noktası seçim dönemleri olmuştur. Kritik durumlarda kitlelerin hareketliliği bilgi iletişim teknolojisinin, özellikle mobil teknolojinin yaygınlaşmasından destek almıştır. Twitter ve kısa mesaj gibi sosyal medya teknolojileri kriz anlarında bağlantı kurulması ve kesintisiz şekilde sürdürülmesini kısmen benzersiz teknolojik özellikleri ile kısmen de devletlerin bunları tamamen devre dışı bırakamaması ile sağlamaktadır.³⁴

Uluslararası Af Örgütü, Soğuk Savaş sonrası dönemde otoriter rejimlere karşı güçlü bir isyan ateşinin tutuşturulmasında Twitter ve Facebook gibi sosyal medya sitelerinin üstlendiği rolden yıllık analiz raporlarında övgü ile bahsetmektedir.³⁵ Bu kapsamda, Arap Baharı olarak adlandırılan süreçte Mısır'da meydana gelen devrim, sosyal medyanın sosyal hareketler üzerinde yarattığı etkiyi ortaya koymak açısından oldukça uygun bir vakadır. Yaşanan gelişmelerde elbette Mısırlıların azim ve kararlılığı olmadan devrimin gerçekleşmesinin mümkün olmadığını unutmamak gerekir. 30 yıldır iktidarda olan Hüsnü Mübarek'i devirmek ve rejimi değiştirmek isteyen Mısırlılar, sosyal medya sitelerinin yardımı ile ilk büyük protestolarını 25 Ocak 2011'de gerçekleştirmiştir. 25 Ocak'ta düzenleneceği duyuru

³⁰ Kroker, "The Arab Spring".

³¹ Nahed Eltantawy and Julie B. Wiest, "Social Media in the Egyptian Revolution: Reconsidering Resource Mobilization Theory", *International Journal of Communication* 5 (2001): 1207-1208.

³² Eltantawy and Wiest, "Social Media in the Egyptian Revolution", 35.

³³ Eltantawy and Wiest, "Social Media in the Egyptian Revolution", 35.

³⁴ Eltantawy and Wiest, "Social Media in the Egyptian Revolution", 53-54.

³⁵ "Internet is double-edged sword in Arab revolts: Amnesty", *Frontlines of Revolutionary*, 13.05.2011, erişim tarihi 06.02.2012, <http://revolutionaryfrontlines.wordpress.com/2011/05/13/internet-is-double-edged-sword-in-arab-revolts-amnesty/>.

lan gösteri için Facebook üzerinden 85 bin kişi katılım onayı vermiştir. Gösteriler karşısında devletin şiddete başvurması ile Twitter ve YouTube sayesinde gelişmeler dünya kamuoyunun dikkatini çekmiştir.³⁶ Bu noktada cevabı bulunması gereken soru, sosyal medyanın Mısır'daki devrim sürecini ne ölçüde etkilediğidir.³⁷

4. MISIR DEVRİMİ'NDE SOSYAL MEDYA FAKTÖRÜ

Mısırlı aktivistlerin 25 Ocak'ta sokaklara dökülmesi, ülkede sosyal medya üzerinden planlanan ilk protesto eylemi değildir. Mısır'da ilk internet aktivizmi Filistin'de 2000 yılının sonbaharında başlayan "*İkinci İntifada*"³⁸ sırasında Filistinlilerle dayanışma amacıyla oluşturulan e-posta listesi olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'nin 2003 yılında Irak'ı işgal etmesiyle birlikte internet aktivizminin popülaritesi artarken internet forumları Mısır muhalefetine yeni buluşma noktası haline gelmiştir.³⁹ 2005 yılının sonuna gelindiğine internet aktivizmi Mısır'da muhalif hareketleri örgütlemeye kullanılan en popüler araç olmuştur. Mısırlı gençler 2005 ve 2008 yılları arasında internet aktivizmi konusunda kendilerini geliştirmiştir. Bu gençlerin ilk kitlesel eylemi grevdeki tekstil işçilerine destek vermek ve ekmek fiyatlarındaki artışını protesto etmek üzere Facebook üzerinden duyurulan, iki hafta süren bir genel grev düzenlemek olmuştur.

Orta Doğu'da internet yasakları ve sınırlamalarına rağmen Mısır'da internet içeriğini filtrelemek amacıyla resmi bir mekanizma bulunmadığı araştırmalar sonucunda tespit edilmiştir. Muhtemelen bölgedeki hiçbir ülkede blog ve diğer internet aktivizm türlerinin etkisi Mısır'da olduğundan büyük olmamıştır. Mısırlı blog yazarları ülke genelinde yarattıkları etkinin yanı sıra yazılarını İngilizce yazarak Batı söyleminin önemli bir parçası haline gelmiştir.⁴⁰ Mısır'da blog içeriklerini kontrol edebilmek için kullanılan en etkili yöntem blog yazarlarını kovuşturmalara tabii tutmak, hatta tutuklamak olmuştur. Bu doğrultuda 2004 yılında Mısır polis teşkilatı içinde "*internet polisi*" olarak adlandırılan bir bölüm oluşturulmuştur.⁴¹ Açık İnternet Girişimi verilerine göre ülkede sadece 2008 yılında 100'den fazla blog yazarı tutuklanmıştır.⁴²

Mısırlı siber aktivistler 2008 ile 2010 yılları arasında yeni medya teknolojisi konusunda profesyonel beceriler kazanmıştır. 2010 yılında polis şiddetine tepki vermek için sosyal medya üzerinden örgütlenen siber aktivistler 25 Ocak isyanına giden yolda büyük bir ivme kazanmıştır.⁴³ 25 Ocak'tan önceki çabaların o güne kadar

³⁶ Bhuiyan, "Social Media and Its Effectiveness", 15.

³⁷ Bhuiyan, "Social Media and Its Effectiveness", 15.

³⁸ 28 Eylül 2000'de, İsrail Devlet eski Başkanı Ariel Şaron'un yaklaşık 1000 İsrail askeri ile birlikte Mescid-i Aksa'yı ziyaret etmesinin provokasyon olarak değerlendirilmesi sonrasında Filistin'de başlayan halk hareketi.

³⁹ Alek Tarkowski, Basem Fathy and Dzianis Melyantsou, "From the network to the streets: Online tools and democratization in Egypt and Belarus", *PASOS Policy Brief 5* (25.11.2011): 2.

⁴⁰ David Faris, "Revolutions Without Revolutionaries? Social Media Networks and Regime Response In Egypt?", *University of Pennsylvania Paper 116* (17.05.2010): 17.

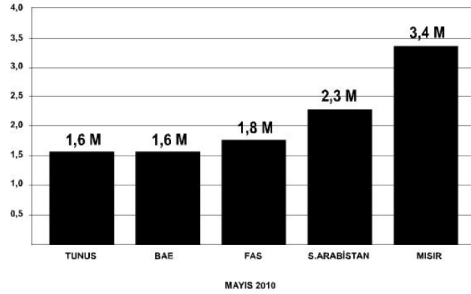
⁴¹ Gamal Eid, "The Internet in the Arab World: A New Space of Repression? The Arabic Network For Human Rights Information", 2004, erişim tarihi 15.01.2012, www.anhri.net/en/reports/net2004/egypt.shtml.

⁴² Faris, "Revolutions Without Revolutionaries?", 17.

⁴³ Tarkowski, Fathy and Melyantsou, "From the network to the streets", 4.

gerçekleşen eylemler kadar derin ve keskin değişikliklere yol açmamış olmakla birlikte etkisiz oldukları söylenemez. Bu girişimler özellikle siyasi aktivizm konusunda yükselen bir trend olduğunu göstermeleri bakımından önemli olarak kabul edilmektedir. Bu süreçte sosyal medyanın aktivizm hareketlerini oluşturma değil, ancak aktivistlere örgütlenme ve eylemleri daha görünür hale getirmek bakımından önemli bir katkısının olduğunu söylemek belki daha doğru olabilir.⁴⁴

Şekil 4.1. : Orta Doğu ve Kuzey Afrika’da En Çok Facebook Kullanan 5 Ülke (Milyon)

Kaynak: Serajul I. Bhuiyan, “Social Media and Its Effectiveness in the Political Reform Movement in Egypt”, *Middle East Media Educator* 1 (1) (2011): 17.

Mübarek tarafından kurulan Ulusal Demokrasi Partisi ve İslamcı gruplar arasında kutuplaşmanın yaşandığı Mısır’da isyan ateşinin alev almasından çok önce sosyal medya, giderek artan sayıda Mısırlı gencin beklenti ve taleplerini paylaşmak amacıyla tercih ettikleri temel platform haline gelmiştir.⁴⁵ Siyasete sadece elit kesimlerin katılabildiği ve geleneksel medyanın ifade özgürlüğünün sınırlandırıldığı Mısır gibi otokratik rejimin istikrarlı olduğu ülkelerde ciddi bir demokrasi açığı bulunmaktadır. Sonuç olarak, toplumun büyük çoğunluğu sistem katılım kanalları açmadığı sürece pasif kalmayı seçmekte⁴⁶ ya da katılım için paralel bir alan yaratmaktadır. Hayatları boyunca tek bir devlet başkanı gören bilgisayar okur-yazarı genç nesil kamusal alanda geleneksel katılım bulvarlarından dışlandıkları için çevrimiçi bir toplum inşa etmek zorunda kalmıştır.⁴⁷ Mısır’da yeni medya, politik aktivistlerin köşe başlarının tutulmuş olduğu kamusal alanın duvarlarını aşarak bilgiye hızlı ve ucuz bir şekilde ulaşmalarını sağlamıştır.⁴⁸ Protestolar boyunca Facebook ve Twitter aracılığıyla bilgi parçacıkları çığ haline gelmiş, kişisel ağlarda paylaşılan mesajlar kısa sürede kitleleri harekete geçirmiştir.⁴⁹

⁴⁴ Elizabeth Iskander, “Connecting the National and the Virtula: Can Facebook Activism Remain Relevant After Egypt’s January 25 Uprising?”, *International Journal of Communication* 5 (September 2011): 1226.

⁴⁵ Iskander, “Connecting the National and the Virtula”, 1225.

⁴⁶ Iskander, “Connecting the National and the Virtula”, 1227.

⁴⁷ H. El Gamal, “Network society: A social evolution powered by youth”, *Global Media Journal Arabian Edition* 1 (1) (Fall/Winter 2010): 21’den aktaran Iskander, “Connecting the National and the Virtula”, 1227.

⁴⁸ J. Curran & M. Gurevitch, *Mass Media and Society*, (UK: Hodder Arnold, 2005): 12’den aktaran Iskander, “Connecting the National and the Virtula”, 1227.

⁴⁹ Iskander, “Connecting the National and the Virtula”, 1227.

Mısır'daki isyana destek olanların elbette hepsi sosyal medya sitelerine üye değildir. Genç ve eğitilmiş Mısırlılardan oluşan çevrimiçi huzursuz azınlık ile sanal tartışma platformlarını takip etmeyen (offline) çoğunluk arasındaki iletişim 2011'de toplumsal huzursuzluğun patlama noktasına gelmesi ile iyice güçlenmiştir. Sosyal medyayı takip etmeyenlerin bile kitlelerin seferber olmasında sosyal medyanın rolünü algılamış olduğu Twitter üzerinden paylaşılan bir görüntü ile tarih sayfalarındaki yerini almıştır. “Teşekkürler Mısırlı Facebook gençliği” yazan bir döviz taşıyan yaşlı adam yeni medyanın etkisinin sanal ortam dışında da hissedildiğinin somut hali olmuştur.⁵⁰

4.1. İnternette Yükselen Muhalefet

Siyasi sistemin oldukça istikrarlı olduğu Mısır'da muhalefetin siyaseten güçlenmesinin öne kesilmiştir. Bazı gözlemciler göre, Mısır'da uzun yıllardır devam eden istikrarın garantörü olan tek partili sistem toplumsal elitleri muhalefete katılmak yerine ekonomik çıkarlarını korumak için iktidar partisinden yana tavır almaya itmiştir. Bazılarına göre ise Mısır'daki istikrarın arkasında zekice uygulanan “*böl-parçala-yönet*” stratejisi bulunmaktadır. Diğer yarı-otoriter rejimlerde olduğu gibi, Mısır'da da sınırlı sayıda partinin yasal olarak aktif siyasete katılmasına imkan sağlanmıştır. Bu partilerin çoğunluğu iktidar partisine yakın bir tavır izleyerek sistemin ayrıcalıklarından yararlanmayı tercih etmiştir. Rejim, bazı muhalif partilere ayrıcalık tanıyarak muhalefetin bütünleşmesinin önüne geçmiştir. Sonuç olarak aktif siyasette yasal olarak yer alan muhalif partiler 1990'lı yıllardan itibaren zayıflamaya başlayan rejimi reformlar konusunda zorlayabilecek güce kavuşmamıştır.

İnternet bir bakıma yeni dönemde Mısır'daki sosyal hareketler için sivil eylem aracı olarak kullanılmıştır.⁵¹ Blog yazarlarını ve siber aktivistleri ilk başlarda tehdit olarak görmeyen rejim onlara internette oyun oynayan çocuklar gözüyle bakmıştır. Ancak yıllar geçtikçe siber aktivistlerin örgütlenme girişimlerinde internetin oynadığı rolü fark eden rejim çevrimiçi muhalefeti baskı altına almakta geç kalmıştır.⁵²

4.1.1. Müslüman Kardeşler ve Kifaye Hareketleri

Mısır'da geniş taraftar kitlesine sahip olan Müslüman Kardeşler'in⁵³ siyasette doğrudan yer alması 2011'deki devrime kadar rejim tarafından yasaklanmıştı. Müslüman Kardeşler, yeni sosyal hareketlerde olduğu gibi yeni üyeler kazanmak ve var olan üyeleri arasında haberleşmek amacıyla interneti yaygın bir iletişim aracı şeklinde kullanmıştır.⁵⁴ 2005'te hareket Kahire'de birçok internet kafe açarak internetin özellikle gençler arasında yayılmasında öncülük etmiştir. Ücretsiz düzenlenen bilgisayar kursları aracılığıyla internet kullanımını lise ve üniversite öğrencileri arasında teşvik etmiştir.⁵⁵ Müslüman Kardeşler üyelerinin açtığı, hare-

⁵⁰ Catharine Smith, “Richard Engel Tweets Photo of Egyptian Protesters With ‘Thank You Facebook’ Sign”, *The Huffington Post*, 04.02.2011, erişim tarihi 01.02.2012, www.huffingtonpost.com/2011/02/04/egypt-protesters-thank-you-facebook_n_818745.html.

⁵¹ İbrahim Tığlı, “Mısır'da Sosyal Hareketler Kifaye Hareketi ve Müslüman Kardeşler”, *DÜBAM* (Şubat 2011): 56.

⁵² Tarkowski, Fathy and Melyantsou, “From the network to the streets”, 5.

⁵³ Mısır'ın ilk dini-siyasi örgütü olarak kabul edilen Müslüman Kardeşler, rejim tarafından yasaklanmış olmasına rağmen bir sivil toplum örgütü gibi faaliyet göstererek günden güne güçlenmiştir.

⁵⁴ Tığlı, “Mısır'da Sosyal Hareketler”, 56.

⁵⁵ Tığlı, “Mısır'da Sosyal Hareketler”, 58.

ket tarafından resmen sahiplenilmeyen bloglarda ortak tema forum odalarının bulunması ve hareketin yapacağı gösterilerin önceden haber verilmesidir. 2005-2006 yılları arasındaki sokaklarda yapılan gösterilerde bloglar yoğun şekilde kullanılmış, muhalifler arasında haberleşme internet ortamında gerçekleşmiştir. Örneğin 20 Temmuz 2005'te Tahrir Meydanı'nda düzenlenen büyük gösteri bloglar kanalıyla Müslüman Kardeşler taraftarlarına duyurulmuştur.⁵⁶

Mısır'da otoriter rejimi son yıllarda sarsan en önemli hareket Kifaye (Mısır Değişim Hareketi) olmuştur. Solcular, İslamcılar ve diğer muhalif kesimlerden oluşan Kifaye'yi kuruluşundan bu yana kategorize etmek her zaman zor olmuştur. "Yeter" anlamına gelen "El kifaye" kelimesinden adını alan Kifaye hareketi, Mübarek'in 5. kez başkan seçilmesine karşı olan siyasi yelpazenin farklı kesimlerini aynı amaç etrafında buluşturmuştur. Geniş tabanlı bu anlaşmanın tek dayanak noktası Mübarek karşıtlığı olmuştur. Ancak, sarsılmaz Mübarek karşıtlığına rağmen halkın rejim değişikliğine dair olumlu beklentilere sahip olmadığı dikkati çekmiştir.⁵⁷ Kifaye, sadece sivil itaatsizlik modeli olarak değil, aynı zamanda blogların ülkedeki muhalefetin yeni platformu olmasını kurumsallaştırması bakımından da önemlidir. Mısır'da 2004 yılında sahneye çıkan bloglar adeta bir gecede ifade özgürlüğünün genişlemesine neden olmuştur. Hükümet güdümünde olan Mısır basınının yıllardır Mübarek'i göklere çıkarması Mısırlılar için sıradan hale gelmiştir. Muhalefet partilerinin yayın kuruluşlarının ise devletten onay alarak faaliyet göstermeleri güvensizlik yaratmıştır. Yerel basına güven duymayanlar ise El Cezire gibi uluslararası basın organlarını takip ederken uydu üzerinden yayın yapan televizyon kanallarının da Mısırlılar üzerinde yadsınamaz bir etkisi bulunuyordu. Bağımsız ve tarafsız basının yokluğunda blog yazarları ve insan hakları savunucuları arasında organik bir bağ kurulmuş, hatta bağımsız gazeteciler de blog yazarlarının yazılarını kaynak olarak göstermeye başlamıştır.⁵⁸

Bloglar, Kifaye hareketi ortaya çıktıktan sonra gelişmiş, otoriteye karşı bireyleri güçlendirmiştir. Politik olmayan bir sahada politik bir dil kullanmadan iktidarla mücadele etme imkânı veren bloglar, teknolojik gelişmeler sayesinde devletin birey üzerindeki etkisinin sınırsız olmadığını da göstermiştir. Bloglar öncelikle bireyselliği öne çıkarmakta, sonrasında aktif bir muhalefet sergilenmesini sağlamaktadır. Kifaye hareketinin en önemli özelliklerinden biri de bireyselliği öne çıkarması ve her koşulda hakların savunulmasıdır. Bir bakıma Kifaye'nin internet ortamındaki görünümü olan bloglar, değişik politik düşüncelere ve farklı hayatlara sahip insanların birbirini okumasını, anlamasını sağlayacak bir ortam sunmaktadır.⁵⁹

4.1.2. "Hepimiz Halid Said'iz" Hareketi

Mısır'da isyan ateşinin tutuşmasını politik olarak motive eden pek çok olay yaşanmıştır. Bu olaylar arasında genç girişimci Khaled (Halid) Said'in, zalimce öldürülmesi en önemlisi olmuştur. Mısır'da devrim ateşini tutuşturan Halid Said, 6 Haziran 2010'da polislerin baskınlarda ele geçirdikleri uyuşturucuyu

⁵⁶ Tıgılı, "Mısır'da Sosyal Hareketler", 58.

⁵⁷ Faris, "Revolutions Without Revolutionaries?", 5.

⁵⁸ Faris, "Revolutions Without Revolutionaries?", 6.

⁵⁹ Tıgılı "Mısır'da Sosyal Hareketler", 37.

zimmeterine geçirdiklerini gösteren bir videoyu internet üzerinden paylaşmıştır. Videoları paylaştığı, kendisine ait internet kafede polis tarafından yerlerde sürüklenen Said, bu olaydan bir kaç saat sonra hayatını kaybetmiştir. İçişleri Bakanlığı tarafından açıklanan resmi otopsi raporunda ise Said'in yanındaki bir torba uyuşturucuyu polisten saklamak için yutmaya çalışırken boğulduğu yer almıştır. Bu olaydan çok kısa bir süre sonra Said'in darp edilmiş vücudunu gösteren fotoğraflar sosyal medya sitelerinde dolaşmaya başlamıştır. Bu gelişmeler, Google'da pazarlama direktörü olarak çalışan, Mısırlı göstericilerin önemli genç liderlerinden olan Wael Ghoim⁶⁰ tarafından insan hakları ihlallerini ve polis şiddetini protesto etmek amacıyla "*Hepimiz Halid Said'iz*" adı verilen bir Facebook sayfası oluşturulmasına neden olmuştur. Kullanıcılarına fotoğraf, video ve yolsuzluk yapan polislerin listelerini paylaşma imkanı sağlayan Facebook sayfasının üye sayısı 500 bini aşarken Mısır'ın Facebook üzerindeki en popüler insan hakları grubu da olmuştur.⁶¹

Polis şiddetine karşı duyulan öfkenin sembolü haline gelen Halid Said'in öldürülmesinin ardından birbirini gerçekte tanımayan Facebook sayfa yöneticisi beş genç sivil itaatsizlik kapsamında bir eylem organize etmiştir. Haziran ayında gerçekleştirilen eylemin fikir babasının kim olduğu bilinmemekle birlikte Facebook üzerinden örgütlenen protesto sırasında uyulacak talimatlar yine Facebook üzerinden paylaşılmıştır. Buna göre kitlesel gösterileri yasaklayan yasayı ihlal etmemiş olmak için eylemciler birbirinden 2,5 metre arayla bekleyecek, çevrimiçi oylamayla belirlendiği üzere siyah kıyafetler giyilecek, slogan atılmayacak, bir saat boyunca Nil Nehri ya da deniz kıyısında beklenecek, sonra da yürüyüşe geçilecekti.⁶²

Polis şiddetine karşı düzenlenen bu sessiz direnişin ardından Facebook üzerinden daha büyük bir protesto için yeni bir örgütlenme başlatılmıştır. Tunus'taki gösteriler sırasında bir dizi protesto düzenleyen "*Hepimiz Halid Said'iz Grubu*", takipçilerine 25 Ocak tarihinde Kahire'de kitlesel bir protesto gerçekleştirilmesi çağrısında bulunmuştur.⁶³

Rejimin muhafızlığı görevini yerine getiren polis şiddetine karşı Ulusal Polis Günü olan 25 Ocak'ta düzenlenecek olan eyleme "*işkenceye, yoksulluğa, yolsuzluğa ve işsizliğe isyan günü*" adı verilmiştir. On binlerce takipçisi olan "*Hepimiz Halid Said'iz*" sayfası protesto çağrısının kısa sürede yayılmasını sağlamıştır.

4.1.3. Jan25 Etiket

Mısır'da Ulusal Polis Günü olması nedeniyle resmi tatil olan 25 Ocak tarihi eylemlerin başlangıç günü olarak seçilmiştir. Eylemlerin başlayacağı 25 Ocak, "*Ulusal İsyancı Günü*" olarak adlandırılmıştır.⁶⁴ 25 Ocak'ta eylem düzenleme çağrısı "*Hepimiz*

⁶⁰ Wael Ghoim, aynı zamanda Mübarek'in karşısına başkan adayı olarak çıkan Nobel Barış Ödülü sahibi El Baredey adına Facebook üzerinde oluşturulan hayran sayfasının da kurucusudur.

⁶¹ Eltantawy and Wiest, "Social Media in the Egyptian Revolution", 1211-1212.

⁶² John D. Sutter, "The faces of Egypt's 'Revolution 2.0'", *CNN World*, 21.02.2011, erişim tarihi 11.11.2011, www.cnn.com/2011/TECH/innovation/02/21/egypt.internet.revolution/index.html.

⁶³ Keif, "We Are All Khaled Said", 16-17.

⁶⁴ Sutter, "The faces of Egypt's 'Revolution 2.0'".

Halid Said'iz" hareketi ve Asmaa Mahfouz⁶⁵ tarafından sosyal medya sitelerinde 25 Ocak'ın İngilizce kısaltması olan *#Jan25* etiketi ile duyurulmuştur.

25 Ocak'ta gerçekleştirileceği duyurulan protestoya çağrısına günler öncesinden Twitter üzerinden 78 bin kişi olumlu yanıt vermiştir. Twitter ve YouTube üzerinden yapılan paylaşımlar dünya kamuoyunun da gelişmeleri yakından takip etmesine imkan sağlamıştır. Bireysel twitlerin yanı sıra Arap İnsan Hakları Ağı, protestoların coğrafi konumunu, nerelerde tutuklanma, polis şiddeti olduğunu ve polis ile göstericilerin çatıştığı yerleri göstermek üzere sürekli güncellenen çevrimiçi haritalar oluşturmuştur.⁶⁶ Protestoları bastırmak için şiddetin yanı sıra başka yollara da başvuran Mısır hükümeti, "*Hepimiz Halid Said'iz*" sayfasının kurucusu ve 25 Ocak protestosunu organize eden Wael Ghonim'i, 28 Ocak'ta gözaltına almıştır. Google çalışanı olan Ghonim'in gözaltına alınması dünya çapında yankı getirirken 12 gün sonra serbest bırakılan Ghonim, çoktan devrimin efsane isimleri arasındaki yerini almıştır.⁶⁷

Gösteriler başladıktan bir gün sonra Mısır hükümeti Facebook ve Twitter'a erişimi durdurmak için internet bağlantısını kesmiştir. Buna rağmen göstericiler internet kesintisinin aşmanın yollarını bulmuş, genellikle cep telefonları üzerinden gelişmeleri dünya ile paylaşmaya devam etmişlerdir. Sansür tedbirlerine rağmen çevrimiçi sosyal medya ve cep telefonu teknolojisi devletin bilgi ve iletişim üzerindeki tekeli kırarak mutlak anlamda sansür uygulanmasını imkansız hale getirmiştir. Bilgi gücü ve sosyal medya bu gücü kitlelere aktararak statüko haline gelen yolsuzluk ve baskıya karşı kitlelerin meydan okumalarına imkan sağlamıştır.⁶⁸

4.2. Protestolarda Sosyal Medya Kullanımı

Kaynak seferberliği teorisi uygun kaynak ve aktörlerin etkin bir biçimde kullanılmasının önemini göstermektedir. Mısır devriminde kararlı yurttaşlar ve kitleri bir araya getirmek için geleneksel iletişim araçlarının yanı sıra sosyal medya teknolojisi etkinliğinden de yararlanılmıştır. Bunun internet devrimi olduğunu kimse iddia edemese de sosyal medya teknolojisi Mısır'da gösterilerin başlaması ve sürdürülmesinde önemli bir kaynak olmuştur.

Mısır'da devletin bilişim teknolojisine sosyo-ekonomik kalkınmanın bir parçası olarak ciddi yatırım yapması Mısır'da sosyal medya kullanımının yaygın hale gelmesini sağlamıştır. Mısır'da devletin 1999 yılında başlattığı ücretsiz internet erişimi, bilgisayar fiyatlarının düşük tutulması ve internet erişim merkezlerinin genişletilmesi girişimi sayesinde Dünya İnternet İstatistikleri'ne göre Mısır nüfusunun yüzde 21'den fazlası 2010 yılı itibarıyla internete bağlanabilmekte ve internet kullanıcıların 4.5 milyondan fazlası Facebook kullanmakta, nüfusun yüzde 70'den fazlası da cep telefonundan faydalanmaktadır.⁶⁹

⁶⁵ Grevdeki tekstil işçilerine destek olmak üzere oluşturulan 6 Nisan Gençlik Hareketi'nin kurucusu olan Mısırlı genç bir kadındır.

⁶⁶ Keif, "We Are All Khaled Said", 18.

⁶⁷ "Wael Ghonim's Twitter and Facebook Activity Helped Spark the Egyptian Revolution, Causing Mubarak to Step Down as President", *CBS News*, 12.02.2011, erişim tarihi 25.01.2012, www.cbsnews.com/stories/2011/02/12/eveningnews/main20031662.shtml.

⁶⁸ Keif, "We Are All Khaled Said", 18-19.

⁶⁹ "Internet Usage Statistics for Africa 2011", Internet World Stats, erişim tarihi: 07.02.2012, www.internetworldstats.com/stats1.htm.

Mısır devriminde sosyal medya teknolojisinin etkisi konusunda muhtemelen en önemli nokta sosyal hareketlilik dinamiklerinin nasıl değiştiğidir. Sosyal medya, kitlelerin geleneksel iletişim tekniklerinin sahip olmadığı hız ve interaktiflik ile tanışmasını sağlamıştır. Örneğin, sosyal medya ülke içi ve dışındaki aktivistlere Mısır'daki gelişmelerini tam zamanlı olarak takip etme imkanı sunan ağlar oluşturarak birbirleriyle iletişime geçmelerini sağlamaktadır. Mısır'da devrim hayalinin gerçek olmasına yardım etme kapasitesine sahip olan sosyal medya teknolojisi konusunda yeterli bilgiye sahip çok sayıda aktivist bulunmaktadır. Bu aktivistler Facebook grupları oluşturarak, blog açarak ve Twitter hesapları aracılığıyla Mısır'daki durumdan rahatsız olanların tartışma platformları etrafında toplanmasına katkı sunmuştur. Polis tarafından katledilen Halid Said'in ölümü hakkındaki gerçekleri paylaşmak amacıyla Facebook'ta oluşturulan "*Hepimiz Halid Said'iz*" sayfası bir süre sonra politik konuların ele alındığı bir tartışma platformu haline almış ve çok sayıda genç aktivistin buluşma noktası olmuştur. Böylece sayfanın popülerliği de günden güne artmıştır.⁷⁰

Sosyal medya aracılığıyla devrime destek verenler arasında dikkat çeken isimlerden biri polis memurluğunu bırakıp aktivist olan Omar Afifi olmuştur. Afifi, 2008 yılında yayınladığı kitapta Mısırlılar'a polis şiddetinden nasıl korunabileceklerine dair tavsiyelerde bulunmuştur. Kitabı yasaklanan ve ölüm tehditleri alan Afifi, ABD'ye sığınmak zorunda kalmıştır. ABD'ye sığınan Afifi, tavsiyelerini sosyal medya siteleri aracılığıyla paylaşmaya başlamıştır. Tunus'ta devrimin başlamasıyla Afifi, YouTube üzerinden paylaştığı videolar ile Mısırlı aktivistlere kendi devrimlerini nasıl inşa edebileceklerini aktarmıştır. Afifi, internet üzerinden hangi tarihte nerede buluşulacağı, nasıl kıyafetler giyileceği gibi pek çok spesifik bilgiyi paylaşmıştır. En önemlisi Afifi, bu videolarda gösterilerin barışçı çizgide olmasının altını çizmiştir.⁷¹

Mısır'da çok sayıda genç sosyal medya aktivisti, iki yıl boyunca devrim yapma niyetinde olanlara yardım edebilecek bilgileri Facebook ve Twitter aracılığıyla yaymıştır. Tunuslu öncülleri gibi Mısırlı gençler, hükümet takibinden korunmak, plastik mermilerden kaçmak, barikatları aşmak gibi konularda birbirlerine internet aracılığıyla rehberlik yapmışlardır.⁷²

25 Ocak protestolarını organize eden 6 Nisan Hareketi, destek sağlamak amacıyla ağırlıklı olarak Facebook ve sosyal medyayı kullanan bir topluluktur. Mısır'da devrim ateşinin ilk kıvılcımından 2 yıl önce, 6 Nisan Hareketi'nin lideri şiddet içermeyen mücadele yöntemlerini araştırmaya başlamış ve Miloseviç diktatörlüğünün yıkılmasında rolü olan, Sırp gençler tarafından kurulan Otpor (Direniş) hareketinin logosunu hatırlatan bir logo tasarlamıştır. 6 Nisan Hareketi'nin bazı üyeleri Otpor üyeleri ile tanışıp tecrübelerinden faydalanmak üzere Sırbistan'a da gitmişlerdir.⁷³ İnternet 25 Ocak'ta başlayan kitlesel gösterilerin hazırlık sürecin-

⁷⁰ Eltantawy and Wiest, "Social Media in the Egyptian Revolution", 1213.

⁷¹ Eltantawy and Wiest, "Social Media in the Egyptian Revolution", 1213.

⁷² D.D. Kirpatrick and D.E. Sanger, "A Tunisian-Egyptian link that shook Arab history", *The New York Times*, 13.02.2011, erişim tarihi 15.01.2012, www.nytimes.com/2011/02/14/world/middleeast/14egypt-tunisia-protests.html?_r=1.

⁷³ Kirpatrick & Sanger, "A Tunisian-Egyptian link that shook Arab history".

de aktivistler arasında bilgi ve tecrübe paylaşımı açısından temel araç olmuştur.⁷⁴

Mısır devriminde sosyal medyanın sunduğu en büyük avantaj ülke içi ve dışındaki milyonlarca Mısırlı'ya kolayca bilgi aktarımında bulunma imkanı sunması olmuştur. Örneğin, Tunus'taki gösteriler sırasında çekilen görüntüleri dikkatli bir şekilde izleyen Mısırlı aktivistler isyan sırasında nasıl hareket edeceklerini kolaylıkla planlayabilecek bilgiye sahip olabilmıştır. Tunus devrimi sırasında Mısırlı blog yazarları Tunus'taki protestolardan görüntüleri sosyal medya üzerinden paylaşırken bir yandan da statülerini sürekli güncelleyerek Tunuslu aktivistlere destek olmuşturlardır.

Mısırlı aktivist ve blog yazarı Nawara Negm, 17 Ocak 2011'de Tunusluları cesaretlendiren Mısırlı bir aktristin videosunu paylaşmıştır. Negm, ayrıca isyan eden Tunuslulara motivasyon mesajı gönderebilecekleri mobil telefon numaralarını da paylaşmıştır. Negm, 21 Ocak'ta takipçilerini sokaklardaki göstericilere destek vermeye davet etmek üzere *"Soylu olalım ve 25 Ocak'ta bunu gösterelim"* şeklinde bir paylaşımında bulunmuştur. Ayrıca, harekete katılan Mısırlı aktivistleri, *"Bu kıızı görüyor musunuz? Bu kız protesto etmeye gidiyor."* derken gösteren videoyu YouTube üzerinden paylaşmıştır. Negm, takipçilerini ve diğer Mısırlılar'ı protestoya destek olmak üzere sokaklara çıkmaları için cesaretlendirmiştir.⁷⁵

Sosyal medyanın hızı ve interaktifliği sadece protestocuları bir araya getirmek için değil, aynı zamanda gösteriler sırasında nasıl güvende olunacağını paylaşmak, güvenlik güçleri tarafından kısıtılanlara alternatif kaçış yollarını göstermek amacıyla da kullanılmıştır. 25 Ocak'ta protestoların başlaması ile birlikte Tunuslu aktivistler internet aracılığıyla Mısırlı aktivistlere tecrübelerini aktarmış, hayati uyarılarda bulunmuşlardır. Bu mesajlar arasında güvenlik açısından protestoların gece yapılması, intihar eylemlerinden uzak durulması, dünya kamuoyunun desteğini kazanmak amacıyla gelişmeleri sosyal medya aracılığıyla paylaşmaları ve göz yaşartıcı bombanın etkisinden korunabilmek için yüzlerini kola ile yıkamaları yer almıştır. Mısırlı protestocular sosyal medya hesaplarını tehlikede olduklarını duyurmak ya da diğer protestocuları tehlikeye karşı uyarmak amacıyla da kullanmışlardır.⁷⁶

Bir kısım aktivist ise devrimi dünya gündeminde tutmak ve gözleri Mısır'a çevirmek amacıyla Twitter ve Facebook'u kullanmıştır. Gösteriler sırasında kaydedilen görüntüleri düzenli olarak paylaşan ve statülerini güncelleyerek gelişmeleri dakikası dakikasına aktaran aktivistler dünya kamuoyunun dikkatini polis şiddeti üzerine çekmiştir. Mısır hükümeti gösteriler sırasında Tahrir Meydanı'ndan röportaj yapılmasını yasakladığında göstericiler sosyal medya teknolojilerinin sunduğu imkanlar sayesinde *"bağımsız gazeteciler"* haline gelmiştir.⁷⁷ Gösteriler sırasında Tahrir Meydanı'nda bulunan ve gelişmeleri Twitter üzerinden paylaşan New York Times köşe yazarı Nicholas Kristof, Mübarek'in adamlarının ellerinde çivili sopalarla dolaşmalarına rağmen gösteriler sırasında fazla şiddet kullanılmamasını

⁷⁴ Eltantawy and Wiest, "Social Media in the Egyptian Revolution", 1214.

⁷⁵ Eltantawy and Wiest, "Social Media in the Egyptian Revolution", 1214.

⁷⁶ Eltantawy and Wiest, "Social Media in the Egyptian Revolution", 1215.

⁷⁷ Eltantawy and Wiest, "Social Media in the Egyptian Revolution", 1215.

her gelişmenin anında dünya ile paylaşılmasına bağlamıştır.⁷⁸

Mübarek rejimi sosyal medyanın gücü ve hızının yanı sıra aktivistler arasında olağanüstü bir örgütlenme kapasitesi yarattığını fark ettiğinde internet erişimini kapatmış ve cep telefonlarının kullanılmasını engellemiştir. Hükümetin bağlantılarını koparmak istediğini anlayan aktivistler 28 Ocak'ta başlayan internet kesintisinin ardından yasağı çeşitli yollarla delerek yine sosyal medya üzerinden dış dünyaya seslerini duyurmuşlardır. Beş gün süren internet karartmasına rağmen aktivistler sosyal medya üzerinden paylaşımında bulunmaya devam etmiştir.⁷⁹

4.2.1. Sosyal Medyanın Hızlandırıcı Etkisi

Mısır'da yaşanan isyan Newsweek tarafından “Facebook Devrimi” olarak adlandırılmış olmakla beraber pekala “Twitter Devrimi” de denebilirdi. Bununla birlikte Mısır'daki devrimin sosyal medya devrimi olduğu konusunda bir görüş birliği bulunmamaktadır. Malcolm Gladweel, Mısır'da devrimin her koşulda gerçekleşeceğini savunarak sosyal medyanın etkisinin sınırlı olduğunu savunmaktadır. Gladweel, iletişim olanaklarının yokluğunun toplumun örgütlenme yeteneği üzerinde sınırlayıcı bir faktör olmadığını tarihe bakılacak olursa görülebileceğini dile getirmektedir.⁸⁰ Gladweel, devrimlerin sosyal medya olmadan da gerçekleşeceği konusunda elbette haklıdır. Çünkü internetin olmadığı dönemlerde de pek çok devrim meydana gelmiştir. Devrimi gerçekleştiren sosyal medya uygulamaları değil elbette insanlardır. Bununla birlikte sosyal medya faktörü olmadan Mısır'da devrim ateşi bu kadar hızlı alev almayabilirdi. Mısır hükümetinin internet bağlantısını kesmesi, sosyal medya sitelerine erişimi engellemesi ve Tahrir Meydanı'nda WiFi bağlantısını bloke etmesi de bu süreçte yeni iletişim teknolojilerinin önemini doğrulayan bir gelişme olarak yorumlanmaktadır.⁸¹

Mısır'daki devrimde önemli bir rolü olan sosyal medyanın devrimin tek sürükleyicisi olmadığı unutulmamalıdır. Bu durum özellikle hükümetin göstericilerin kitle iletişim araçlarından yararlanmasının önüne geçmek için interneti kesmesi sonrasında göstericilerin daha kararlı hale gelmesi ve katılımcı sayısının artmaya devam etmesiyle kendini göstermiştir. Göstericilerin büyük çoğunluğunun sokaklarda olduğu ve birbirleriyle yakın temasta bulunduğu noktada sosyal medyanın rolü önemi kaybetmiştir. Diğer bir deyişle, Mısır'da devrim çevrimiçi iletişimden beslenmiştir, ancak devrim tek bir iletişim aracına yaslanmamıştır. Planlama ve organize olma aşamasında devrime büyük hizmet sunan sosyal medyanın yerini kitlelerin sokaklara inmesiyle diğer iletişim araçları almaya başlamıştır. Yazılı mesajlar ve devrime özel hazırlanan görsellerin sosyal medya sitelerinde dolaşıma girmesiyle dünyanın Mısır devrimine verdiği destek daha da güçlenmiştir.

⁷⁸ “Nick Kristof Explains How Twitter Is Preventing Atrocities in the Middle-East”, video, www.tvtsquad.com/2011/03/30/piers-morgan-tonight-twitter-helps-prevent-atrocities-in-the/.

⁷⁹ Eltantawy and Wiest, “Social Media in the Egyptian Revolution”, 1216.

⁸⁰ M. Ingram, “Malcolm Gladwell: Social Media Still Not a Big Deal”, *GIGAOM*, 29.03.2011, erişim tarihi 10.12.2011, <http://gigaom.com/2011/03/29/malcolm-gladwell-social-media-still-not-a-bigdeal/2011>.

⁸¹ Bhuiyan, “Social Media and Its Effectiveness”, 16.

5. SOSYAL MEDYA YANILSAMASI, ÇEVİRİMİÇİ İLETİŞİM VE DEMOKRASİ

Orta Doğu ve Kuzey Afrika’da, domino etkisi yaratan bir devrim dalgası yaşanmaktadır. 2011 yılı içerisinde Tunus ve Mısır’da devrim, Libya’da ayaklanmalar, Ürdün, Bahreyn, Suriye, Irak, Lübnan, Cibuti, Yemen ve Umman’da büyük çaplı protesto gösterileri, Kuveyt, İran, Suudi Arabistan, Fas, Sudan ve Batı Sahara’da küçük çaplı protestolar meydana gelmiştir.

Yaygın medya, birbirini izleyen ve Arap Baharı olarak adlandırılan bu halk hareketlerinin sosyal medyanın ürünü olduğunu gündeme taşımış, hatta sansasyonel bir yaklaşımla söz konusu devrimler “*Sosyal Medya Devrimleri*” olarak adlandırılmıştır. Time Dergisi, domino etkisi yaratan Tunus ve Mısır’da patlak veren devrimleri 2011 yılının en önemli olayı, protestocuları da 2011 yılının insanı olarak seçmiştir.⁸² Uluslararası arenada ses getiren bu gösteriler devrim süreçlerinde sosyal medyanın bireyleri harekete geçirme ve koordine etme gücünü göstermiş olmakla birlikte sosyal medyanın devrimlerin hazırlayıcısı değil hızlandırıcısı olduğu daha net görülmüştür.⁸³

Ancak sosyal medyanın demokratikleşme çabalarında tek araç olduğu konusunda bir konsensüs bulunmamaktadır. Çevrimiçi değişim hareketlerine hemen hemen her zaman çevrimdışı odaklar öncülük ederken, günümüzde demokratlaşma çabalarının çevrimiçi ve çevrimdışı yönleri iç içe geçmiş durumdadır.

Sosyal medya ve devrimler arasındaki ilişkilere eleştirel bir yaklaşım getiren Evgeny Mozorov,

“Mısır’da hükümet internet bağlantısını kesti ama gösteriler devam etti. Libya örneğinde de sosyal medyanın gücünden söz edilemez. Bana göre atlanan çok önemli bir detay var: Tunus ve Mısır devletlerinin internet kontrolü son derece zayıftı, 20’nci yüzyıldan kalma köhne bir yapıları vardı. Evet, birkaç internet sitesini kapatıp, blog yazarını tutukladılar ama Rusya ve Çin’de gördüğümüz tarzda siber saldırılardan, dijital propaganda ve takip sistemlerinden bihaberlerdi. Dolayısıyla Tunus ve Mısır’da internet bu sebeple fayda sağladı Ama bunlar aynı yöntemin dünyanın geri kalanında işe yarayacağı anlamına gelmez. Muhafifler interneti kullanıyor ve devletler seyirci kahyor zannetmeyin.”

diyerek internetin kontrolü güç yapısının her zaman demokrasi getirmeyeceğine dikkat çekmiştir.

İnternet özgürlüğünün bireysel özgürlüklerin gelişimine olumlu etkiler yaptığına dair delil olmadığını savunan Morozov, bu durumu “*internet yanilsaması*” olarak ifade etmektedir. Otoriter rejimlerde yaşayan insanların sosyal medya yoluyla

⁸² Ishaan Tharoor, “The Top Ten Everything of 2011”, *Time*, 07.12.2011, erişim tarihi 02.02.2012, www.time.com/time/specials/packages/article/0,28804,2101344_2101368_2101659,00.html.

⁸³ Keif, “We Are All Khaled Said”, 13.-14.

özgürleşebileceğini 'içi boş fantazi' olarak yorumlayan Morozov'a göre, bu ülkelerde devlet sosyal medyanın imkânlarını kullanarak kimin kiminle nasıl bir ilişki içinde neler planladığını tespit edip önlem alıyor. Örneğin polis, Flickr ve Youtube videolarını kullanarak protestocuları bulup tutukluyor. Kaldı ki, İran örneğinde olduğu gibi protestolara muhatap olan devlet güçlü ise sosyal medya hiçbir işe yaramayabiliyor.⁸⁴ Sosyal medyanın gizli servislere devrimlerle ilgili açık kaynak istihbaratı toplamak için fevkalade platformlar sağladığını belirten Morozov'a göre, "Bir zamanlar rejimler bu tarz verileri toplamak için işkenceyi kullanıyorlardı, şimdi bunlar Facebook'ta bedava olarak mevcut."⁸⁵ Devrimlerin domino etkisiyle yayılmasında sosyal medyanın rolünün abartılmaması gerektiğini de belirten Morozov,

"Devrimlerin bulaşıcı olduğu 150 yıllık bir siyaset bilimi gerçeğidir. 1848'de Avrupa'da sosyal medya mı vardı ki devrimler yayıldı. Özellikle otoriter rejimler güçlerini bölgesel müttefiklerinden alır. Komşular düştüğünde onlar da düşer. O nedenle şu anda sosyal medyanın hiç de canlı olmadığı Libya'da olup bitenleri iyi incelemek lazım. Orta Doğu'daki devrimlerde bir itici güç aranacaksa, o sosyal medyadan çok El Cezire kanalıdır"

ifadeleriyle sosyal medya etkisinin yaygın medya tarafından beslenmesi gerektiğinin altını çizmiştir.⁸⁶

Sosyal medyanın değişim potansiyeline karşı mesafeli bir duruş sergileyen Malcolm Gladweel, "Sosyal medya, radikal ve dönüştürücü bir değişim aracı değildir. Biz değişimden yana adım atmadığımız sürece sosyal medya statikoyu destekleyen bir araç olacaktır." tespitiyle toplumsal dönüşüm hareketlerinin patlak vermesine yol açacak koşullar olgunlaşmadan sosyal medyanın bu tür dönüşümlerde etkisinin olmayacağını belirtmektedir.⁸⁷ Gladweel'e göre, devrim için sosyal medya araçları ne zorunlu ne de başlatıcıdır; ancak sosyal ağların genişletilmesi ve daha etkili konuma ulaşmasında sosyal medya önemli bir rol oynamaktadır.⁸⁸

Sosyal medya etkisinin abartılmaması gerektiğini savunan Joachim Klewes, İran'da yaşanan "Yeşil Devrim"de olduğu gibi Mısır'da da internetin büyük rol oynadığını belirterek,

⁸⁴ Esin Kaya, "İnternet bizi değil, biz interneti sosyalleştiriyoruz", *Aksiyon*, 26.03.2012, erişim tarihi 07.07.2012, www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-32157-173-internet-bizi-degil-biz-interneti-sosyallestiriyoruz.html.

⁸⁵ Evgeny Morozov, "Iran: Downside to the 'Twitter Revolution'?", *Dissent* 56, No 4 (Sonbahar 2009): 12.

⁸⁶ Ezgi Başaran, "Özgürlükler "Twit"le Gelmez: Siber ütopyacılığa karşı siber realizm", *Yeni Medya*, erişim tarihi 03.02.2012, <http://yenimedya.wordpress.com/2011/02/28/ozgurlukler-twitle-gelmez-siber-utopyaciliga-karsi-siber-realizm/>.

⁸⁷ Gilian Shaw, "Social Media Don't Promote Significant Social Change, Author Says", *Vancouver Sun*, 09.04.2010, erişim tarihi 03.02.2012, www.canada.com/vancouver/news/business/story.html?id=7d53cef2-4672-4f0c-b1a8-6e66231372c1&k=38551.

⁸⁸ Malcolm Gladweel, "Small Change Why the revolution will not be tweeted", *The New Yorker*, 04.10.2010, erişim tarihi 30.12.2011, www.newyorker.com/reporting/2010/10/04/101004fa_fact_gladwell?currentPage=all.

“Tabii orada bu tarz iletişim araçlarını kullanan ve yurt dışından burayı etkilemeye çalışan bir orta sınıf ve çok sayıda öğrenci var. Ancak sonuçta bunun tamamen, sıradan insanların sokaklara yansıttığı somut ihtiyaçları olduğuna inanıyorum. Yani sosyal araçlar olsa da olmasa da bu yaşanırdı.”

tespitinde bulunmuştur.⁸⁹

Eskinin el ilanlarının oynadığı rolü üstlenen sosyal medya siteleri sayesinde hızlı ve ucuz bir şekilde çok sayıda kişiye ulaşmak mümkün olmakla birlikte bu yeni imkanın bazı riskleri de bulunmaktadır. Başarısız bir eylem sonrasında sosyal medya üzerinden örgütlenen protestocuların çok çabuk deşifre olabileceğine dikkat çeken Morozov,

“Gizli riskler söz konusu. Otoriter rejimlerde, gizli servislerin eylemcileri yakın takibe aldığı hesaba katılmalı. Facebook ya da Twitter üzerinden devrim planlayan biri, verilerin herkese açık olduğunu ve içine sızılabilceğini de unutmamalı.”

uyarısında bulunmuştur.⁹⁰

SONUÇ

Orta Doğu ve Kuzey Afrika’da halkların yıllardır değişmeyen iktidarlara karşı sosyal medya üzerinden başlattıkları direnişin bilgisayar ekranlarından taşıp sokaklara inmesiyle birlikte isyan eden kitleleri harekete geçirenin sosyal medya siteleri olup olmadığı tartışma konusu olmuştur. Sosyal medya siteleri olmaksızın devrimlerin düşünülmeceğini savunanlar olduğu gibi devrimi doğuran somut nedenler olmadan sosyal medyanın kitleleri harekete geçiremeyeceğini savunanlar da bulunmaktadır. Tartışmanın iki ucundaki keskin görüşler bir tarafa bırakılacak olursa günümüz koşullarında sosyal medya ağlarının kullanılması Fransız Devrimi sırasında matbaanın, İran Devrimi sırasında ses kasetlerinin kullanılması kadar doğaldır.⁹¹

Orta Doğu’da yaşanan devrim dalgasının ardında yıllardır iktidarda olan liderlerin sevilmemesi, genç nüfus arasında yaygın işsizlik, yoksulluk ve yolsuzluklar gibi kronik hale gelen sorunlar bulunduğu araştırmaların yanı sıra meydanlara inen kitlelerin talep ve söylemlerinden de anlaşılmalıdır. Orta Doğu’daki devrimler, teknolojinin neden olduğu değil teknolojinin hızlandığı kitle hareketleridir. Yoksulluk ve yolsuzlukların günden güne derinleştiği coğrafyada yeni medya teknolojileri olmasa da devrim ateşinin kıvılcım alacağı açıktır. Bununla birlikte, sosyal medya siteleri olmasaydı devrimler bu kadar hızlı ve şeffaf gerçekleşmeyebilirdi.

Sosyal medya aynı görüşü paylaşan kesimler arasında bir ağ oluşturulmasını sağlayarak değişimi hızlandırmıştır. Yıllara yayılan değişim hareketi başlatma sürecini aylara sığdıran sosyal medya ağları farklı görüşleri ve talepleri olan kesimler

⁸⁹ Ina Rottscheid, “Yeni devrimleri tetikleyen Facebook mu?”, çev. Başak Sezen, *DW*, 08.02.2011, erişim tarihi 01.02.2012, www.dw-world.de/dw/article/0,,14829377,00.html.

⁹⁰ Rottscheid, “Yeni devrimleri tetikleyen Facebook mu?”

⁹¹ Tarkowski, Fathy and Melyantsou, “From the network to the streets”, 6.

arasındaki bağları güçlendirerek çevrimiçi başlayan protesto faaliyetlerinin çevrimdışına taşınmasına ciddi olarak katkı sunmuştur. Kitlelere örgütlenme ve seslerini duyurmaları için ilham kaynağı olan yeni iletişim teknolojileri bilgi tekeli kırarak merkezi kontrolü zayıflatmıştır. Ancak yeni iletişim teknolojilerini sadece demokratikleşme isteyen halklar değil diktatör rejimler de kullanmaktadır. Bu teknolojinin halkların mı, diktatörlerin mi daha çok işine yaradığı halen tartışmalı bir konu olmakla birlikte muhalif hareketlerin izlenmesinin kolaylaştırdığı, bunun da baskının artmasına neden olabileceğinin gözden kaçırılmaması gerekir.

Arap Baharı olarak adlandırılan devrimler zinciri kapsamında sosyal ağlar en yoğun ve en etkin şekilde Mısır'da kullanılmıştır. Facebook ve Twitter gibi sosyal medya siteleri ve bireysel bloglar, Mısır'da uzun yıllardır var olan sansürün dolaylı şekilde aşılmasını sağlayarak politik reform taraftarlarının örgütlenmesini ve rejimin oluşturduğu korku duvarlarının aşılmasını sağlamıştır. Yeni iletişim teknolojileri milyonlarca kişinin politik eylemlere dahil olmasında etkili olarak ortaya örgütlü bir yapının çıkmasına neden olmuştur. Farklı kesimlerden göstericiler hükümetten aralarında sıkı yönetimin kaldırılması, polis şiddetinin durdurulması, adil ücretler ve devlet başkanının görev süresinin sınırlandırılması dahil olmak üzere farklı siyasi ve hukuki taleplerle meydanlara inmiştir.

Rejimin kontrolünün zayıf olduğu sosyal medya teknolojisini kullanan aktivistler, baskıcı rejimi yıkma umutlarını sadece Mısırlılar ile değil dünya genelinde aynı sorunları yaşayan halklar ile de paylaşmışlardır. Mısır devriminin başarısı hiç kuşkusuz bölge ülkelerindeki muhalif hareketler üzerinde etkili olmuştur.

KAYNAKÇA

Abrams, Eliot. "From 9/11 to Arab Spring." The Daily. 11.09. 2011. Erişim tarihi: 05.01.2011, www.thedaily.com/page/2011/09/11/091111-opinions-oped-abrams-arab-spring-1-2/.

Agha, Hussein. Robert Malley. "The Arab Counterrevolution." The New York Review of Books. 29.09.2011. Erişim tarihi 05.01.2012. www.nybooks.com/articles/archives/2011/sep/29/arabcounterrevolution/?pagination=false.

Alexander, Anne. "Internet role in Egypt's protests." BBC. 09.02.2011. Erişim tarihi 05.01.2011. www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-12400319.

Al Jazeera English. "Timeline: Egypt's revolution." 14.02.2011. Erişim tarihi 05.05.2011. <http://english.aljazeera.net/news/middleeast/2011/01/201112515334871490.html>

Almond, Mark. "How revolutions happen: Patterns from Iran to Egypt." BBC.14.02.2011. Erişim tarihi 08.01.2012. www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-12431231.

Anderson, Kurt. "TIME: Person of the Year: The Protester." Council on Foreign Relations. 14.12.2011. Erişim tarihi 05.01.2012. www.cfr.org/political-movements/time-person-year-protester/p26792.

Ayhan, Veysel ve Nazlı Ayhan. "Mısır Devriminin Ayak Sesleri: Bir Devrin Sonu mu?" Rapor No. 27 (Şubat 2011) Erişim tarihi 05.12.2011. www.orsam.org.tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/201123_misir.orsam..pdf.

BBC. "Did social media create Egypt's revolution?" 11.02.2011. Erişim tarihi 11.01.2012. www.bbc.co.uk/news/world-middleeast-12435550.

Bhuiyan, Serajul I. "Social Media and Its Effectiveness in the Political Reform Movement in Egypt." Middle East Media Educator 1, No.1 (2011): 14-20.

Bölme, Selin ve diğerleri. "25 Ocak'tan Yeni Anayasa'ya: Mısır'da Dönüşümün Anatomisi." SETA Rapor No.2 (Nisan 2011).

Byman, Daniel. "After the Hope of the Arab Spring the Chill of an Arab Winter."The Washington Post. 01.09.2011. Erişim tarihi 05.01.2012. www.washingtonpost.com/opinions/after-the-hope-of-the-arab-spring-the-chill-of-an-arab-winter/2011/11/28/gIQABGqHIO_story.html.

Boguta, Kovaş. "What Happened When Mubarak Shut off Egypt's Internet." Kovaşboguta. 21.02.2011. Erişim tarihi 06.01.2012. www.kovaboguta.com/1/post/2011/02/when-happened-when-mubarak-shut-off-egypts-internet.html.

Boyd, E. B. "How Social Media Accelerated the Uprising in Egypt." Fast Company. 31.01.2011. Erişim tarihi 04.01.2012. www.fastcompany.com/1722492/how-social-media-accelerated-the-uprising-in-egypt.

Chebib, Nadine Kassern. Rabia Minatullah Sohail. "The Reasons Social Media Contributed To The Egyptian Revolution." IJBRM Volume:2 Issue:3 (September/October 2011): 139-162.

- Cook, Steven A. "Egypt's Identity Crisis.", Council on Foreign Relations. 20.10.2011. Erişim tarihi 05.01.2012. <http://blogs.cfr.org/cook/2011/09/20/egypts-identity-crisis/>.
- Cook, Steven A. *The Struggle for Egypt From Nasser to Tahrir Square*. New York: A CFR Book Oxford University Press, October 2011.
- Cook, Steven A. Hasib J. Sabbagh. "Revolution 2.0." *Foreign Policy*. 22.11.2011. Erişim tarihi 05.01.2012. www.cfr.org/egypt/revolution-20/p26575.
- Cowie, James. "Egypt Leaves the Internet." *Renesys Blog*, 27.01.2011. Erişim tarihi 10.01.2012. www.renesys.com/blog/2011/01/egypt-leaves-the-internet.shtml#latest.
- Creswell, Robert. "Egypt: The Cultural Revolution", *The New York Times*. 04.02.2011. Erişim tarihi 24.01.2012. www.nytimes.com/2011/02/20/books/revi-ew/Creswell-t.html?pagewanted=all.
- Crovitz, Gordon. "Egypt's Revolution by Social Media." 14.02.2011. Erişim tarihi 04.01.2012. <http://online.wsj.com/article/SB10001424052748703786804576137980252177072.html>.
- Dickinson, Elizabeth. "The First Wikileaks Revolution." *Foreign Policy*. 13.01.2011. Erişim tarihi 28.12.2011. http://wikileaks.foreignpolicy.com/posts/2011/01/13/wikileaks_and_the_tunisia_protests.
- El Badawi, İbrahim. Samir Makdisi. "Explaining the Democracy Deficit in the Arab World." *The Quartely Review of Economics and Finance* No: 46 (2007): 813-831.
- Faris, David. "Revolutions without revolutionaries? Social media networks and regime response in Egypt", *University of Pennsylvania Paper* 116 (17.05.2010).
- Feuilherade, Paul. "Facebook Use Soars in Arab World." *Technorati*. 08.02.2011, Erişim tarihi 11.01.2012). <http://technorati.com/politics/article/facebook-use-soars-in-arab-world/>.
- Friedman, Uri. "The Egyptian revolution dominated Twitter this year." *Foreign Policy*. 05.09.2011. Erişim tarihi 02.01.2011. http://blog.foreignpolicy.com/posts/2011/12/05/the_egyptian_revolution_dominated_twitter_this_year.
- Gladwell, Malcolm. "Small Change Why the revolution will not be tweeted." *The New Yorker*. 04.10. 2010. Erişim tarihi 30.12.2011. www.newyorker.com/reporting/2010/10/04/101004fa_fact_gladwell?currentPage=all.
- Greeley, B. "The Fallacy of Facebook Diplomacy." *Business Week: Online Magazine*. 02.02.2011. Erişim tarihi 31.12.2011. www.businessweek.com/magazine/content/11_07/b4215008414536.htm.
- Gustin, Sam. "Social Media Sparked, Accelerated Egypt's Revolutionary Fire." *Wired*, 11.02.2011. www.wired.com/epicenter/2011/02/egypts-revolutionary-fire/, (Erişim tarihi: 04.01.2012)
- Howard, P. N., "The Cascading Effects of the Arab Spring", *Miller-McCune*, 23.02. 2011. Erişim tarihi 06.01.2012. <http://tinyurl.com/3aw4gtc>.

Huntington, Samuel P. Üçüncü Dalga Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma. Çeviren Ergun Özbudun. Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, 1993.

Idle, Nadia. Alex Nuns. Tweets from Tahrir. New York: OR Books, 2011.

Ingram, Mathew. "Was What Happened in Tunisia a Twitter Revolution?" Gigaom. 14.01. 2011. Erişim tarihi 01.01.2012. <http://gigaom.com/2011/01/14/was-what-happened-in-tunisia-a-twitter-revolution/>.

Joudah, Rateb. "Egypt: 'Social Network Revolt' with new twists." Rianovosti. 01.02.2011. Erişim tarihi 04.01.2011. <http://en.rian.ru/analysis/20110201/162405989.html>.

Kanalley, Craig. "Egypt Revolution 2011: A Complete Guide to The Unrest." Huffington Post. 25.05.2011, Erişim tarihi 10.01.2012 www.huffingtonpost.com/2011/01/30/egypt-revolution-2011_n_816026.html.

Keif, Echo. "We Are All Khaled Said: Revolution and the Role of Social Media." Erişim Tarihi: 12.12.2011. www.pubchoicesoc.org/papers_2012/Keif.pdf.

Kimenyi, Mwangi S. "The Arab Democracy Paradox." Brookings, 04.03.2011. Erişim tarihi 03.01.2012. www.brookings.edu/opinions/2011/0304_arab_democracy_kimenyi.aspx.

Kirkpatrick, David D. "Wired and Shrewd, Young Egyptians Guide Revolt." The New York Times. 09.02.2011. Erişim tarihi 10.01.2012. www.nytimes.com/2011/02/10/world/middleeast/10youth.html?_r=2.

Kneissl, Karen. "Elements For a Scientific Analysis of The Arab Revolutions in Spring 2011." AAS Working Papers in Social Anthropology Volume 21 (2011): 1-17.

Lee, Joseph Tse-Hei. "From Tahrir Square to Tiananmen: Why the Egyptian Succeeded in 2011 but the Chinese failed in 1989?" Journal of Contemporary Eastern Asia Volume 10 No 2 (2011): 41-46.

Libert, Barry, The Revolution Will Be Tweeted, New Word City, 2011. E-kitap versiyonu.

Lister, Tim and Emily Smith. "Social media @ the front line in Egypt." CNN World. 27.01.2011. Erişim tarihi 04.01.2012). http://articles.cnn.com/2011-01-27/world/egypt.protests.social.media_1_social-media-twitter-entry-muslim-brotherhood?_s=PM:WORLD.

Lynch, Marc. "After Egypt: The Limits and Promise of Online Challenges to the Authoritarian Arab State." Perspective on Politics Volume 9 (September 2011): 301-310.

Mainvaring, Simon. "Exactly What Role Did Social Media Play in the Egyptian Revolution?" Fast Company. 14.02.2011. Erişim tarihi 04.1.2012. www.fastcompany.com/1727466/exactly-what-role-did-social-media-play-in-the-egyptian-revolution.

Malone, Aemon. "Egyptian names daughter 'Facebook' to commemorate so-

- cial media's role in Egyptian revolution." Digital Trends. 21.02.2011. Erişim tarihi 11.01.2012. www.digitaltrends.com/computing/egyptian-names-daughter-facebook-to-commemorate-social-medias-role-in-egyptian-revolution/.
- McCarthy, Caroline. "There's no such thing as 'social media revolution'." CNET. 26.01.2011. Erişim tarihi 11.01.2012. http://news.cnet.com/8301-13577_3-20029519-36.html.
- McDermott, Anthony. *Egypt from Nasser to Mubarak: A Flawed Revolution*. New York: Cromm Helm, 1998.
- Morozov, Evgeny. *The Net Delusion The Dark Side of Internet Freedom*, United States: Public Affairs, 2011.
- Ottoway, Marina. Amr Hamzay. "Protest Movement and Political Change in The Arab World." Carnegie Policy Outlook. 28.06.2011. Erişim tarihi 02.12.2011. http://carnegieendowment.org/files/OttawayHamzawy_Outlook_Jan11_Protest-Movements.pdf.
- Panisson, Andre'. "The Egyptian Revolution on Twitter." Gephi. 15.02.2011. Erişim tarihi 03.01.2012. <https://gephi.org/2011/the-egyptian-revolution-on-twitter/>.
- Park, Jaehyuk ve diğerleri. "Revolution 2.0 in Tunisia and Egypt: Reactions and sentiments in the online world." ICWSM 2011. Erişim tarihi 30.12.2011. www.icwsm.org/2011/documents/IDC2011.pdf.
- Ries, Charles P. "The Year of the Arab Spring." RAND. 20.10.2011. Erişim tarihi 31.12.2011. <http://www.rand.org/commentary/2011/12/20/GS.html>.
- Scola, Nancy. "Why Tunisia Is Not a Social-Media Revolution." Prospect. 21.01.2011. Erişim tarihi 01.01.2012. <http://prospect.org/article/why-tunisia-not-social-media-revolution-0>.
- Sharp, Jeremy M. "Egypt in Transition." Congressional Research Service. 17.06.2011. Erişim tarihi 10.10.2011. <http://www.fas.org/sgp/crs/mideast/RL33003.pdf>.
- Shirky, Clay. "The Political Power of Social Media." *Foreign Affairs* (January/February 2011): 1-9.
- Suarez, Sandra L. "Social Media and Regime Change in Egypt." *Campaigns& Elections*. 16.03.2011. Erişim tarihi 11.01.2012. www.campaignsandelections.com/magazine/us-edition/175972/social-media-and-regime-change-in-egypt.html.
- Tanrıverdi, Nebahat. "Background of the Tunisian Revolution." *Alternative Politics Volume 3 No 3* (November 2011): 547-570.
- Telhami, Shibley. "2011 Arab Public Opinion Poll." Brookings. 21.11.2011. Erişim tarihi 03.01.2012. www.brookings.edu/reports/2011/1121_arab_public_opinion_telhami.aspx.
- The Independent. "Social media, cellphon video fuel Arab protests." 27.02.2011. Erişim tarihi 15.12.2011. <http://www.independent.co.uk/life-style/gadgets-and-tech/social-media-cellphone-video-fuel-arab-protests-2227088.html>

“The World Factbook, Egypt.” CIA. 05.06.2011. Erişim tarihi 07.01.2012. www.cia.gov/library/publications/the-worldfactbook/geos/eg.html.

Dinçer, Osman Bahadır ve Gamze Coşkun. “Tarih Makas Değiştirirken Kuzey Afrika ve Ortadoğu’da Değişim Arzusu.” USAK Rapor No 11-02 (Nisan 2011) Erişim tarihi 10.10.2011. <http://www.usak.org.tr//dosyalar/rapor/nKJVz0U-Uh4hjPmIhlQnccJItHjQA7b.pdf>

Vidino, Lorenzo., “Five Myths about the Muslim Brotherhood.” The Washington Post. 06.03.2011. Erişim tarihi 04.01.2012. www.rand.org/commentary/2011/03/06/WP.html,

Zuckerman, E. “The first Twitter revolution?” Foreign Policy. 14.01.2011. Erişim tarihi 25.12.2011. www.foreignpolicy.com/articles/2011/01/14/the_first_twitter_revolution.